

The Legal Validity of BOT Contracts and Their Relation to Government Obligations for Economic and Social Human Rights

Arefeh Tavakolizadeh¹, Morteza Chitsazian^{2*}, Nasser Marivani³

1. Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, SR.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran.

2. Department of Jurisprudence and Fundamentals of Private Law, Shahid Motahari University (RA), Tehran, Iran.

3. Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, SR.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Article Type: Original Research

Pages: 1-15

Article history:

Received: 6 Mar 2025

Edition: 23 Mar 2025

Accepted: 7 May 2025

Published online: 22 Jun 2026

Keywords:

contract, obligations, government, human rights, economic, social.

Corresponding Author:

Morteza Chitsazian

Address:

Iran, Tehran, Shahid Motahari University (RA), Department of Jurisprudence and Fundamentals of Private Law.

Orchid Code:

0009-0009-0093-0308

Email:

m.chitsazian@motahari.ac.ir

ABSTRACT

Background and Aim: Background and Objective: BOT contracts, as a tool for developing infrastructure projects and providing public services, have a direct relationship with economic and social human rights. This article examines the legal validity of BOT contracts and their impact on economic and social human rights, especially in developing countries. The aim of this research is to analyze the role of governments in ensuring the provision of human rights through these contracts.

Materials and Methods: This research was conducted using an analytical-descriptive method. The main sources include international human rights instruments, national laws, and case studies of BOT projects in different countries.

Ethical Considerations: The principles of fiduciary duty and ethical writing have been observed in writing this article.

Findings: BOT contracts can facilitate access to public services, but they may threaten people's economic and social rights by increasing costs and reducing the quality of services. Effective government oversight of these contracts is essential to prevent human rights violations. These contracts can help create jobs and technology transfer, but if they are not adequately monitored, the public interest is at risk.

Conclusion: BOT contracts have great potential to promote economic and social human rights, but government oversight and guaranteeing citizens' rights against private sector interests are essential. Governments must ensure that these contracts are implemented fairly and that people's rights are protected, especially in essential areas such as health, education and transport.

Cite this article as:

Tavakolizadeh A; Chitsazian M; Marivani N. "The Legal Validity of BOT Contracts and Their Relation to Government Obligations for Economic and Social Human Rights". 2026.

دوره سوم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۵

اعتبار حقوقی قراردادهای bot و نسبت آن با تعهدات دولت در قبال حقوق بشر اقتصادی و اجتماعی

عارفه توکلی زاده^۱، مرتضی چیت‌سازیان^{۲*}، ناصر مریوانی^۳

۱. گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۲. گروه فقه و مبانی حقوق خصوصی، دانشگاه شهید مطهری (ره)، تهران، ایران.

۳. گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: قراردادهای BOT به عنوان ابزاری برای توسعه پروژه‌های زیرساختی و ارائه خدمات عمومی، ارتباط مستقیم با حقوق بشر اقتصادی و اجتماعی دارند. این مقاله به بررسی اعتبار حقوقی قراردادهای BOT و تأثیر آن‌ها بر حقوق بشر اقتصادی و اجتماعی، به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه، می‌پردازد. هدف این تحقیق تحلیل نقش دولت‌ها در تضمین تأمین حقوق بشر از طریق این قراردادهاست.

مواد و روش‌ها: این تحقیق به روش تحلیلی-توصیفی انجام شده است. منابع اصلی شامل اسناد بین‌المللی حقوق بشر، قوانین ملی، و نمونه‌های موردی از پروژه‌های BOT در کشورهای مختلف می‌باشد.

ملاحظات اخلاقی: در نگارش مقاله حاضر، اصول امانتداری و اخلاق نگارش رعایت شده است.

یافته‌ها: قراردادهای BOT می‌توانند دسترسی به خدمات عمومی را تسهیل کنند، اما ممکن است با افزایش هزینه‌ها و کاهش کیفیت خدمات، حقوق بشر اقتصادی و اجتماعی مردم را تهدید کنند. نظارت مؤثر دولت بر این قراردادها ضروری است تا از نقض حقوق بشر جلوگیری شود. این قراردادها می‌توانند به اشتغال و انتقال تکنولوژی کمک کنند، اما در صورت عدم نظارت کافی، منافع عمومی به خطر می‌افتد.

نتیجه: قراردادهای BOT پتانسیل بالایی برای ارتقای حقوق بشر اقتصادی و اجتماعی دارند، اما نظارت دولت و تضمین حقوق شهروندان در برابر منافع بخش خصوصی ضروری است. دولت‌ها باید اطمینان حاصل کنند که این قراردادها به‌طور عادلانه اجرا شده و حقوق مردم، به‌ویژه در حوزه‌های اساسی مانند بهداشت، آموزش و حمل‌ونقل، حفظ می‌شود.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۱-۱۵

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۱۶

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۴/۰۱/۰۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۱۷

تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۴/۰۱

واژگان کلیدی:

قرارداد، تعهدات، دولت، حقوق بشر، اقتصادی، اجتماعی.

نویسنده مسئول:

مرتضی چیت‌سازیان

آدرس پستی:

ایران، تهران، دانشگاه شهید مطهری (ره)، گروه فقه و مبانی حقوق خصوصی.

کد ارکید:

۰۰۰۹-۰۰۰۹-۰۰۰۹۳-۰۳۰۸

پست الکترونیک:

m.chitsazian@motahari.ac.ir

۱. مقدمه

خصوصی، ممکن است هزینه‌های خدمات عمومی افزایش یابد، تضمین رعایت این حقوق به طور خاص از اهمیت برخوردار است. به طور مثال، در بسیاری از پروژه‌های BOT، هزینه‌های پروژه‌ها از طریق دریافت هزینه‌های مستقیم از مصرف‌کنندگان تأمین می‌شود، که این امر می‌تواند منجر به افزایش هزینه‌ها و در نتیجه کاهش دسترسی به خدمات عمومی برای اقشار آسیب‌پذیر شود.

اهمیت تحقیق حاضر در این است که قراردادهای BOT به عنوان یک مدل اقتصادی پرکاربرد در کشورهای در حال توسعه، می‌توانند نقش بسزایی در توسعه زیرساخت‌ها و بهبود کیفیت خدمات عمومی ایفا کنند، اما در صورتی که نظارت و مقررات حقوقی مناسبی در اجرای آن‌ها وجود نداشته باشد، می‌توانند منجر به نقض حقوق بشر اقتصادی و اجتماعی شوند. به دلیل اهمیت این موضوع در حوزه حقوق بشر و نیاز به تأمین حقوق اساسی شهروندان، بررسی دقیق ابعاد حقوقی و اجتماعی این قراردادها ضروری است. پرسش این است: اعتبار قراردادهای BOT از چه راه‌هایی قابل اثبات است و سازوکار دولت‌ها برای استفاده از این قراردادها برای تحقق حقوق اقتصادی و اجتماعی شهروندان کدام است؟ فرضیه پژوهش این است: قراردادهای BOT از جهت ایجاد تعامل میان سرمایه‌گذار و کشور میزبان، اعتبار قابل توجهی دارند و دولت‌ها نیز برای ارائه خدمات به شهروندان از این قراردادها براس توسعه اقتصادی و اجتماعی بهره می‌برند.

قراردادهای ساخت، بهره‌برداری و واگذاری (BOT) به عنوان یک مدل اقتصادی در بسیاری از کشورها به ویژه در پروژه‌های زیربنایی و زیرساختی، نقشی اساسی در توسعه و تکمیل زیرساخت‌های عمومی ایفا کرده‌اند. این مدل اقتصادی، بر مبنای همکاری میان دولت‌ها و بخش خصوصی طراحی شده است و عمدتاً در پروژه‌هایی با نیاز به سرمایه‌گذاری کلان مانند ساخت بزرگراه‌ها، فرودگاه‌ها، بندرها، نیروگاه‌ها، و شبکه‌های آب و فاضلاب به کار می‌رود. در این مدل، بخش خصوصی مسئولیت ساخت، بهره‌برداری و در نهایت انتقال پروژه به دولت را به عهده دارد و در عوض، از مزایای اقتصادی حاصل از بهره‌برداری از پروژه‌ها برای مدت معینی بهره‌مند می‌شود. در حالی که این مدل به طور گسترده‌ای در کشورهای مختلف به ویژه کشورهای در حال توسعه مورد استفاده قرار می‌گیرد، اما وجود چالش‌ها و نگرانی‌هایی در خصوص تأثیرات آن بر حقوق بشر اقتصادی و اجتماعی، به خصوص در زمینه دسترسی عادلانه به خدمات عمومی، کیفیت این خدمات و بهره‌مندی عادلانه از مزایای آن‌ها، همچنان به عنوان یک دغدغه مهم مطرح است.

از سوی دیگر، موضوع حقوق بشر اقتصادی و اجتماعی به ویژه در چارچوب قراردادهای BOT اهمیت ویژه‌ای دارد. این حقوق شامل حق دسترسی به خدمات ضروری مانند آب، بهداشت، آموزش، حمل‌ونقل و دیگر خدمات اساسی زندگی است که باید به طور عادلانه و بدون تبعیض به تمامی شهروندان عرضه شوند. در قراردادهای BOT که به دلیل نیاز به بازگشت سرمایه از سوی بخش

وزارتخانه‌های مختلف برای همسویی با قوانین بین-المللی و استفاده از قراردادهای اخیر، اقدام به تهیه آیین‌نامه اجرایی مرتبط و تخصصی نمایند. در تحقیق داودیان و همکاران (۱۳۹۵)، با عنوان «ارزیابی عملکرد قراردادهای BOT در ساخت و توسعه سازه‌های زیربنایی» این نتایج مطرح شد که در کشور ایران استفاده از این قراردادها به دلیل شرایط سختگیرانه موجود در کشور با موانعی روبرو شده است. نبود سرمایه‌گذاری و چارچوب مشخص قانونی یا حتی فقدان قوانین تخصصی در این زمینه، باعث اختلال در استفاده از قراردادهای BOT شده است.

شایگان‌فر (۱۳۹۴) در مقاله «مروری بر جایگاه قرارداد BOT در نظام حقوقی ایران»، از منظر حقوقی به قراردادهای BOT پرداختند. در این مقاله نتیجه گرفته شد که اصل ۴۴ قانون اساسی با حمایت از بخش خصوصی، نقش مهمی به اداره بخش‌های بنیادین و زیربنایی کشور دارد که باعث مشارکت بخش خصوصی در اداره امور اقتصادی کشور می‌شود. اما قانون تخصصی و مرتبط در این زمینه، قانون تشویق و حمایت از سرمایه‌گذاران مجمع تشخیص مصلحت نظام است که باعث مشارکت بخش خصوصی در انجام طرح‌های اقتصادی و زیربنایی کشور می‌شود.

تحقیقات اخیر به نحوی قراردادهای BOT را از منظر حقوقی یا ارتباطی که با توسعه اقتصادی کشورها دارند، بررسی کرده‌اند. اما در تحقیق حاضر ضمن پرداختن و تعریف قراردادهای BOT، اعتبار حقوقی قراردادهای یاد شده و نسبتی که با تعهدات دولت در زمینه حقوق اقتصادی و اجتماعی دارند،

پیرامون موضوع حاضر تحقیقاتی انجام شده است: از جمله در تحقیق معصومی و همکاران (۱۴۰۱) با عنوان «تأملی برای ماهیت دولت‌ها در قبال حق توسعه اقتصادی ناشی از فناوری هسته‌ای» این نتایج مطرح شد که تا وقتی که انرژی هسته‌ای تهدیدی برای امنیت جهانی نباشد، حتی برای مردم هر کشور است که از آن بهره ببرند. از این جهت نقش دولت نیز فراهم کردن شرایط مناسب برای استفاده از این تکنولوژی است. در این مقاله مسؤلیت دولت در زمینه استفاده از انرژی هسته‌ای بررسی شد، در حالی که تحقیق حاضر به دنبال بررسی اعتبار حقوقی قراردادهای BOT و نسبت آن با تعهدات دولت در قبال حقوق بشر اقتصادی و اجتماعی است.

در تحقیق شایگان‌فر (۱۳۹۹) با عنوان «مروری بر جایگاه قرارداد BOT در نظام حقوقی ایران» این نتایج مطرح شد که در موارد متعددی، مانع اصلی در رسیدن به اهداف ناشی از قراردادهای یاد شده قابلیت انتساب به دولت را دارد. زیرا دولت می‌بایست تعادل نسبی میان حقوق و تعهدات طرفین را فراهم نماید تا با استفاده از ظرفیت‌های بالقوه اقتصادی و حقوقی، اقدامات مؤثری برای توسعه پایدار انجام شود. والی‌زاده و همکاران (۱۳۹۶) در مقاله «بررسی حقوقی قراردادهای BOT و EPC در پروژه‌های راه‌سازی» این نتیجه را مطرح کردند که قوانین و مقررات داخلی ایران از جهت استفاده از قراردادهای یاد شده، در تضاد با مقررات سازمان تجارت جهانی است و حتی بسیاری از قوانین داخلی ایران با قوانین بین-المللی مغایرت دارند و در تضاد با آنان هستند. توصیه این است که

قراردادهای یاد شده تعهد و عملکرد دولت بسیار مهم بوده و نقش قابل توجهی در نحوه استفاده از این قراردادها دارد. به همین دلیل، دولت‌ها باید با نظارت دقیق بر اجرای قراردادهای BOT، تضمین کنند که کیفیت خدمات به‌ویژه در حوزه‌های اساسی مانند فعالیت‌های عمرانی، بهداشت، آموزش، آب و انرژی حفظ شود. همچنین، قراردادهای BOT می‌توانند به‌عنوان ابزاری برای ایجاد اشتغال و انتقال تکنولوژی در کشورهای در حال توسعه عمل کنند.

۵. بحث

۵-۱. اعتبار قراردادهای B.O.T در عرصه اقتصادی

قرارداد ساخت، بهره‌برداری و واگذاری (BOT) یک مدل اقتصادی است که معمولاً میان دولت‌ها یا نهادهای اقتصادی از یک‌سو و شرکت‌های خصوصی از سوی دیگر به امضا می‌رسد. این روش به‌عنوان یک راهکار جهانی برای مشارکت بخش خصوصی در توسعه پروژه‌های زیربنایی شناخته می‌شود. فرآیند اجرایی این مدل، مشابه سایر روش‌های اجرای پروژه‌های بزرگ، با تهیه اسناد مناقصه و پس از تکمیل مطالعات اولیه توسط کارفرما آغاز می‌شود. اولین نمونه استفاده از این قرارداد در ساخت پروژه کانال سوئز بود. اما به مرور دهه ۷۰ و ۸۰ م، در بسیاری از کشورها مورد استفاده قرار گرفت. (ماسکین، ۱۹۹۹، ۹۲) قرارداد یاد شده، در واقع سه قرارداد در یک قرارداد است؛ مرحله ابتدایی آن را ساخت پروژه یا موافقت دولت و بخش عمومی توسط سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی تشکیل می‌-

بررسی خواهد شد. از این جهت، پژوهش حاضر به دنبال ارائه رویکردی جدید است تا بتواند ضمن نشان دادن اعتبار قراردادهای BOT، تعهدات دولت را با بهره‌گیری از این قراردادها در زمینه‌های اقتصادی و اجتماعی به‌عنوان جنبه‌های مهم حقوق بشر بررسی نماید.

۲. مواد و روش‌ها

مقاله حاضر با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و ابزار کتابخانه‌ای انجام شده است. داده‌ها و اطلاعات مقاله حاضر به شیوه اسنادی و کتابخانه‌ای جمع-آوری و تحلیل شده است.

۳. ملاحظات اخلاقی

در مراحل مختلف نگارش مقاله حاضر، اصول اخلاقی مورد توجه قرار گرفته است.

۴. یافته‌ها

قراردادهای BOT به‌عنوان ابزارهای اقتصادی برای توسعه زیرساخت‌ها و تأمین خدمات عمومی، از اهمیت ویژه‌ای در کشورهای در حال توسعه برخوردارند. این مدل قرارداد، که به دلیل قابلیت جذب سرمایه‌گذاری و کاهش هزینه‌های دولتی در پروژه‌های زیرساختی استفاده می‌شود، می‌تواند در برخی مواقع منجر به چالش‌های جدی در حوزه حقوق بشر اقتصادی و اجتماعی شود. یافته‌ها نشان می‌دهند که در کنار مزایای اقتصادی قراردادهای BOT، برخی مشکلات ساختاری در خصوص دسترسی به خدمات عمومی، کیفیت این خدمات و نحوه توزیع مزایای آن‌ها وجود دارد که باید به‌طور دقیق مورد بررسی قرار گیرد. به این دلیل که در

معمولاً ۲۰ تا ۳۰ سال است که ممکن است بسته به نوع و ماهیت پروژه و ریسک‌های موجود در اجرای پروژه و بهره‌برداری از آن متغیر باشد. (ماسکین، ۱۹۹۹، ۹۲)

عامل دیگری که برای گرایش به استفاده از قراردادهای BOT، وجود دارد، استفاده از ظرفیت بخش خصوصی و سرمایه‌گذاری برای توسعه اقتصادی است. به طوری که در اواسط دهه ۱۹۸۰، بسیاری از کشورهای آسیایی به خصوصی‌سازی زیرساخت‌ها روی آوردند تا از تنگناهایی که تهدید به محدود کردن رشد و توسعه اقتصادی می‌کردند، عبور کنند. وارد کردن مدیریت و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی به بخش‌های حمل‌ونقل، انرژی، آب و فاضلاب، و خدمات مخابراتی به‌عنوان راه‌حلی برای دستیابی به زیرساخت‌ها به‌طور سریع‌تر و ارزان‌تر از روش‌های سنتی دولتی دیده می‌شد. این امر منعطف با مفاهیم تفکر «انتخاب عمومی» در مدیریت عمومی است، که در آن به بخش خصوصی توجه می‌شود تا شاید کارآمدترین تأمین‌کننده تأسیسات یا خدمات باشد. (اوت و کیت، ۱۹۹۱، ۱۴)

اهداف اصلی در پروژه‌های BOT، به‌دست آوردن تأسیسات زیرساختی با کارایی و سرعت بیشتر، بدون اینکه دولت مسئولیت مالی را به عهده بگیرد، است. بر اساس این موضوع، دولت‌ها در منطقه به مفهوم BOT به‌عنوان یک گزینه مهم در خصوصی‌سازی روی آوردند که می‌تواند به تقویت رشد و توسعه اقتصادی کمک کند. (مبین و غفار، ۲۰۰۸، ۳۵) با این حال، تجربه کشورهای تایلند، مالزی، اندونزی، چین و جنوب آسیا در بازه زمانی ۱۹۸۵-۱۹۹۶ نشان داد که دستیابی به اهداف

شود که به صورت عرفی از مسیر مناقصه صورت می‌گیرد، در مرحله بعدی، شرکت طرف قرارداد از پروژه بهره‌برداری می‌کند تا هزینه‌ها و سود خود را برداشت کند و در نهایت مرحله نهایی، آن را طبق مفاد قرارداد، مجدداً به دولت یا بخش عمومی منتقل می‌سازد که در نهایت، قراردادی به نام BOT شکل می‌گیرد. (شایگان‌فر و زارع، ۱۳۹۴، ۱۳۸) بنابراین نوعی تعامل میان دولت، شرکت یا مدیران پروژه‌ها صورت می‌گیرد که در نهایت قرارداد BOT، پدید می‌آید.

مصادیق زیادی از قراردادهای BOT، قابل ذکر است، از جمله پروژه‌ای که توسط دولت‌های بریتانیا و فرانسه تأمین مالی شده است. پروژه توسعه بزرگراه که هزینه‌ای معادل ۲۵۰ میلیون دلار آمریکا داشت، در سال ۱۹۸۸ آغاز شد و گفته می‌شود که اولین پروژه بزرگراه (ساخت، بهره‌برداری و انتقال) در ایالات متحده بود. اولین ترمینال فرودگاهی خصوصی‌سازی شده (پروژه BOT) در کانادا، ترمینال ۳ فرودگاه بین‌المللی لستر بی. پیرسون در تورنتو بود که در سال ۱۹۹۱ تکمیل شد. در کشورهای دوردست شرقی مانند مالزی و فیلیپین، قراردادهای BOT نقش بسیار مهمی در توسعه زیرساخت‌ها ایفا کردند. (کوماراسوامی و دیوید، ۲۰۰۲، ۹۸) بنابراین قراردادهای BOT، در کشورهای مختلف و بیش از همه در عرصه‌های زیرساختی، توسعه حمل و نقل و ساخت پروژه مورد استفاده قرار گرفته است و کشور میزبان با هدف استفاده از تکنولوژی و فناوری سایر کشورها، سازوکارهایی برای پیشبرد فرایند توسعه در نظر گرفته است. دوره قرارداد برای چنین پروژه‌هایی

سرمایه‌گذاران خارجی و انعقاد قرارداد مورد توجه قانونگذار بوده است. همچنین در شکل دیگری، اصل ۴۴ قانون اساسی نیز حمایت از بخش خصوصی را مدنظر قرار داده که پشتوانه و اعتبار مطلوبی برای استفاده از قراردادهای معتبر از جمله BOT را فراهم می‌آورند. اما در بیان ماهیت حقوقی قرارداد BOT باید گفت که یکی از عقود معین است که برای تعیین شرایط جزئی قرارداد می‌توان به ماده ۱۰ قانون مدنی استناد کرد. مقصود از عقد معین نیز در قانون مدنی، عقدی است که نام، شرایط و پیامدهای آن در قانون ذکر شده باشد. (کاتوزیان، ۱۳۹۳، ۱۱۶) بنابراین قرارداد BOT، نوعی عقد معین است که در قوانین داخلی از جمله در قانون تشویق و حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی مصوب ۱۳۸۰ به آن اشاره شده است. روند استفاده از این قرارداد به نحوی است که سرمایه‌گذاران بخش خصوصی با بررسی دقیق اسناد مناقصه و اطمینان از مثبت بودن نتایج امکان‌سنجی، پیشنهادات خود را در مناقصه ارائه می‌دهند. پروژه‌های عظیمی مانند ساخت بزرگراه‌ها، خطوط راه‌آهن، فرودگاه‌ها، اسکله‌ها، سدها، و مجتمع‌های پتروشیمی معمولاً از این طریق انجام می‌شوند. در ایران، قانون تشویق و حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی که در تاریخ ۱۳۸۰/۱۲/۱۹ تصویب شد، در بند (ب) ماده ۳ نحوه سرمایه‌گذاری خارجی را مشخص کرده است. هدف اصلی این قراردادها، راه‌اندازی پروژه‌ها بدون وارد شدن هزینه به دولت است. یکی از نکات مهم در این قراردادها، توجیه‌پذیری آن‌ها بر اساس ماده ۱۰ قانون مدنی ایران است که موجب اعتبار بیشتر آن‌ها می‌شود.

خصوصی‌سازی از طریق روش BOT بسیار دشوار است و بسیاری از پروژه‌ها نتوانسته‌اند به اهداف خود برسند. با ارجاع خاص به تجربه BOT در آسیا، گزارش‌های بانک جهانی درخصوص سرمایه‌گذاری خصوصی در زیرساخت‌ها پیشنهاد کرده‌اند که در بیشتر کشورها هیچ اقدام چشمگیری صورت نگرفته است. بطوریکه نه دولت‌ها و نه بخش خصوصی از پیشرفت‌های موجود راضی نیستند. (بانک جهانی، ۱۹۹۵، ۲) قرارداد BOT، همچنان مورد استفاده کشورهای مختلف است و در ایران نیز با توجه به قانون مصوب ۱۳۸۰ از سوی مجمع تشخیص مصلحت نظام، زمینه‌های مناسبی برای بهره‌گیری از این قرارداد فراهم شده است. قرارداد یاد شده در عرصه حقوق اقتصادی و اجتماعی که تحت عنوان حقوق بشر مطرح است، نقش مهمی دارد که با توجه به نقش دولت به تعهدات آن در قبال قرارداد BOT از منظر حقوق بشر اقتصادی و اجتماعی پرداخته می‌شود.

۵-۲. قرارداد B.O.T در نظام حقوقی و اقتصادی ایران

اعتبار حقوقی قرارداد BOT در نظام حقوقی ایران، هم در قانون مدنی و هم در قوانین تخصصی سرمایه‌گذاری مدنظر قرار گرفته است. در قانون مدنی از جمله در ماده ۱۰ این رویه از منظر دفاع از قراردادهای خصوصی مورد توجه قرار گرفته که آورده است: «قراردادهای خصوصی نسبت به کسانی که آن را منعقد نموده‌اند در صورتی که مخالف صریح قانون نباشد، نافذ است». (قانون مدنی ایران مصوب ۱۳۷۰) یا در قانون تشویق و حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی مصوب ۱۳۸۰، حمایت از

۵-۳. تعهدات دولت و نسبت قرارداد B.O.T با حقوق بشر اقتصادی و اجتماعی

تعهدات دولت‌ها در زمینه حقوق بشر، جنبه ایجابی دارد که در حوزه اقتصادی و اجتماعی بسیار پررنگ است. تعهد دولت به حمایت از حقوق بشر در ارتباط با تعدی‌های اشخاص ثالث، از جمله اشخاص ثالث قدرتمندی نظیر شرکت‌های بزرگ و فراملی مدنظر است. هرچند در این زمینه صراحتی برای تعهد دولت دیده نمی‌شود، اما به دلیل تلاش‌های نهادها و دیوان‌های تفسیرکننده و ناظر به اجرای اسناد بین‌المللی، امروزه بخش قابل توجهی از تعهدات دولت، حمایت از حقوق بشر اقتصادی و اجتماعی است. (زمانی و رحمان‌نسب‌امیری، ۱۴۰۰: ۱۵)

به‌طور مشخص تعهدات دولت در زمینه قراردادهای BOT، توانایی انعقاد قراردادهای صحیح و کارآمد، استفاده از آنان در راستای ارائه خدمات عمومی مناسب‌تر به شهروندان، ایجاد اشتغال، توسعه فنی و مهارت آموزی و به کارگیری نیروی انسانی بومی در شرکت‌های مرتبط با قراردادهای یاد شده است. بنابراین نقش و تعهد دولت از جهت حمایت از حقوق بشر و سوق دادن منابع تکنولوژیکی و مالی حاصل از BOT، امری ضروری و حیاتی است. علاوه بر این، نقش دولت در زمینه انجام تعهدات و حمایت از حقوق بشر اقتصادی و اجتماعی به نحوی است که از جنبه حقوقی بتواند مانع نقض حقوق بشر از سوی شرکت‌ها و سازمان‌های طرف قرارداد BOT شود. این تعهد روشن برای دولت ناظر بر مواردی است که ممکن است توسط بازیگران غیردولتی، افراد، نهادها، شرکت‌ها و سازمان‌های دخیل در یک قرارداد صورت گیرد.

(کمیسیون حقوق بشر ملل آفریقایی، ۲۰۰۶، ۱۴۲-۱۶۰) بنابراین نقش دولت آن است تا بتواند با انعقاد قراردادهای مطلوب و همسو با منافع عمومی، ابتدا مسؤولیت شرکت‌ها را در قراردادهای BOT نشان دهد و پس از آن، دادرسی‌های مدنی و اداری را برای مقابله با جرایم ارتكابی برقرار سازد. موارد یاد شده همگی نشانگر تعهد دولت به حمایت از حقوق بشر اقتصادی و اجتماعی است که در زمینه بهره‌گیری از قراردادهای BOT نمایان می‌شود.

۵-۳-۱. حمایت از ارائه خدمات عمومی

در نگرش فقهی، قراردادهایی نظیر BOT در صورتی که با رضایت طرفین شکل بگیرند، و منشأ فساد و تباهی نباشند، حلال بوده و مشمول قراردادهای منهی عنه شارع نیست. (شاکری و ناصری‌مقدم، ۱۳۹۷، ۱۰) بنابراین در نگرش فقهی، استفاده از این قراردادها نقش مهمی در زندگی بشر دارند و حتی پشتوانه حقوق آنان خواهند بود. همان‌طور که بیان شد این نوع قراردادها معمولاً در حوزه‌هایی به کار گرفته می‌شوند که ارائه خدمات عمومی نیازمند سرمایه‌گذاری‌های سنگین و بلندمدت است؛ مانند آب و فاضلاب، برق، حمل‌ونقل، بهداشت و زیرساخت‌های شهری. از منظر حقوق اقتصادی و اجتماعی بشر، نحوه طراحی و اجرای این قراردادها می‌تواند به‌طور مستقیم بر میزان دسترسی مردم به خدمات عمومی اساسی تأثیر بگذارد. (بانک جهانی، ۲۰۱۷، ۳) ضمن اینکه از منظر نقش دولت و تعهدی که در قبال برآورده کردن حقوق اقتصادی و اجتماعی شهروندان دارد باید گفت که در نظریه حقوق بشر، دولت‌ها متعهدند دسترسی همگانی، مستمر و غیر

تبعیض‌آمیز به خدمات عمومی را تضمین کنند. کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی سازمان ملل تأکید می‌کند که حتی در صورت واگذاری ارائه خدمات به بخش خصوصی، مسئولیت نهایی تضمین حقوق اقتصادی و اجتماعی همچنان بر عهده دولت باقی می‌ماند. (کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، ۲۰۰۰، پاراگراف ۱۱) بر این اساس، قراردادهای BOT ابزارهای اجرایی هستند و نمی‌توانند موجب رفع یا کاهش تعهدات دولت در قبال حقوقی مانند حق بر آب، حق بر سلامت یا [میزبان] به دلیل گسترده بودن اقدامات اجرایی و ضعف در کیفیت خدمات عمومی، درصدد بهره‌گیری از قراردادهای BOT است تا بتواند از ظرفیت بخش خصوصی از جمله سرمایه‌گذاران خارجی در پیشبرد امور اقتصادی و عمرانی بهره‌بردار.

قراردادهای BOT می‌توانند موجب بهبود دسترسی کمی به خدمات عمومی شوند. مشارکت بخش خصوصی در تأمین مالی و اجرای پروژه‌ها به دولت‌ها این امکان را می‌دهد که پروژه‌های زیربنایی را سریع‌تر و در مقیاس گسترده‌تر اجرا کنند؛ امری که به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه می‌تواند شکاف‌های زیرساختی را کاهش داده و دامنه خدمات عمومی را گسترش دهد. (یس‌کومب، ۲۰۱۸، ۴۱) در این معنا، BOT می‌تواند به تحقق تدریجی حقوق اقتصادی و اجتماعی کمک کند، زیرا استفاده از منابع و تخصص بخش خصوصی به دولت امکان می‌دهد از «حداکثر منابع در دسترس» برای تحقق این حقوق بهره‌بردار. (میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، ۱۹۶۶، ماده ۲) بنابراین

قراردادهای BOT، ضمن جبران کاستی‌های بخش دولتی، با وارد کردن تکنولوژی و ارائه خدمات جدید به شهروندان، نقش مهمی در توسعه اقتصادی و اجتماعی کشور میزبان دارند. با این حال، تجربه عملی نشان می‌دهد که قراردادهای BOT می‌توانند چالش‌هایی جدی برای دسترسی عادلانه به خدمات عمومی ایجاد کنند. یکی از مهم‌ترین این چالش‌ها، افزایش تعرفه‌ها و هزینه استفاده از خدمات است. از آنجا که بخش خصوصی به دنبال بازگشت سرمایه و سودآوری است، در بسیاری از پروژه‌های BOT، هزینه خدمات از طریق دریافت مستقیم از مصرف‌کنندگان تأمین می‌شود. این مسئله می‌تواند موجب شود اقشار کم‌درآمد در عمل از دسترسی به خدماتی مانند آب، برق یا حمل‌ونقل محروم شوند یا دسترسی آن‌ها محدود گردد. (هال، ۲۰۱۵، ۶۷) چنین وضعیتی با اصل عدم تبعیض و دسترسی برابر که از ارکان حقوق اقتصادی و اجتماعی بشر است، در تعارض قرار می‌گیرد. به نظر می‌رسد دولت میزبان که برای برآورده کردن نیازهای اقتصادی و اجتماعی شهروندان تعهداتی بر عهده دارد، می‌بایست بر مبنای اصل عدم تبعیض و توسعه خدمات به بخش‌ها و اقشار مختلف جامعه، به نحو مطلوبی از این قرارداد بهره‌بردار. علاوه بر مسئله هزینه، کیفیت و تداوم خدمات نیز از منظر حقوق بشر اهمیت اساسی دارد. کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تأکید می‌کند که خدمات عمومی باید «قابل دسترس، قابل قبول و با کیفیت مناسب» باشند. (کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، ۲۰۰۲، پاراگراف ۱۲) در قراردادهای BOT، اگر سازوکارهای نظارتی دولت ضعیف باشد، ممکن است بخش خصوصی برای کاهش هزینه‌ها، کیفیت

مواجهه شود. (یس‌کومب، ۲۰۱۸، ۲۱۳) به هر صورت، قرارداد BOT از جهت اینکه با رفاه عمومی سروکار دارد، در صورت اجرای صحیح، نقش مهمی در به ثمر نشستن فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی دارند. این تسهیلات که شامل سدها، پل و جاده‌ها، فرودگاه‌ها، نیروگاه‌های برقی، شبکه‌های حمل‌ونقل ریلی، سیستم آب و فاضلاب، فرودگاه‌ها و نیروگاه-های برقی و مراکز درمانی و آموزشی هستند، نقش مهمی در ارائه خدمات به زندگی عمومی افراد جامعه دارند و به همین منظور طراحی و ساخته می‌شوند. (داودیان و همکاران، ۱۳۹۵، ۴)

۵-۳-۲. حمایت از حق بر اشتغال

عمل به تعهدات همواره عامل مهمی در راستای پذیرش عقود در نگرش فقهی بوده است. این رویه در عقود مانند بیع، اجاره، و مشارکت‌ها مدنظر است و به‌طور گسترده در متون فقهی مورد بحث قرار گرفته است. (طوسی، ۱۴۰۰، ۱۵۴) در این شرایط، اگر عقد BOT، بر مبنای عمل طرفین قرارداد از جمله شرکت‌های سرمایه‌گذار همراه باشد، در راستای منافع عمومی جامعه خواهد بود. از سوی دیگر، تعهداتی نظیر ایجاد اشتغال در قرارداد یاد شده به معنای پایبندی به تعهدات از سوی سرمایه‌گذار است که برای افراد جویای شغل مفید خواهد بود. همان‌طور که قرارداد BOT، عامل مهمی برای توسعه اقتصادی و اجتماعی است، نقش مهمی در ایجاد اشتغال در کشور میزبان دارد که خود بخشی از حقوق اقتصادی افراد جامعه است و بر مبنای اسناد حقوق بشری، تضمین حق بر اشتغال به عنوان امری اثرگذار بر مسائل اقتصادی، سیاسی و اجتماعی، امری الزامی و پشتوانه زندگی مطلوب در

خدمات را کاهش دهد یا نگهداری زیرساخت‌ها را به حداقل برساند. این امر به‌ویژه در پروژه‌های بلندمدت می‌تواند به فرسایش تدریجی کیفیت خدمات عمومی منجر شود و حق مردم به بهره‌مندی از خدمات مناسب را نقض کند. (بانک جهانی، ۲۰۱۴، ۵۶)

نکته مهم دیگر آن است که واگذاری ارائه خدمات عمومی از طریق BOT، دولت را از مسئولیت پاسخگویی در برابر مردم معاف نمی‌کند. مطابق تفاسیر نهادهای حقوق بشری، دولت‌ها موظفاند از طریق تنظیم دقیق قراردادها، اعمال نظارت مؤثر و پیش‌بینی سازوکارهای حمایتی، اطمینان حاصل کنند که مشارکت بخش خصوصی منجر به نقض حقوق اقتصادی و اجتماعی نمی‌شود. در غیر این صورت، دولت ممکن است به دلیل قصور در انجام تعهدات مثبت خود در زمینه حقوق بشر، مسئول شناخته شود. (کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، ۲۰۰۰، پاراگراف ۵۰) موارد یاد شده گویای تعهد دولت در قبال حقوق بشر از جمله حقوق اقتصادی و اجتماعی شهروندان است که به طور مشخص در نوع قراردادها نمود پیدا می‌کند.

در مجموع، قراردادهای BOT می‌توانند هم فرصت و هم تهدیدی برای وضعیت ارائه خدمات عمومی باشند. این قراردادها در صورتی که با چارچوب‌های حقوقی شفاف، نظارت مؤثر و سیاست‌های حمایتی همراه شوند، می‌توانند به گسترش دسترسی مردم به خدمات عمومی کمک کنند؛ اما در فقدان چنین تضمین‌هایی، خطر آن وجود دارد که منافع اقتصادی بر حقوق بنیادین شهروندان غلبه یابد و تحقق حقوق اقتصادی و اجتماعی بشر با چالش

خود تأثیر مثبت مستقیمی بر جوامع و بنگاه‌های محلی دارد. برنامه‌های اشتغال عمومی هدف‌گذاری می‌کنند به گروه‌های آسیب‌پذیرتر جامعه و اشتغال ایجاد می‌کنند، حمایت از درآمد فراهم می‌کنند و مهارت‌ها را توسعه می‌دهند. در عین حال، این برنامه‌ها دارایی‌ها و خدمات زیرساختی را توسعه می‌دهند که باعث ارتقاء توسعه اجتماعی و اقتصادی می‌شوند - اغلب از طریق استراتژی چندبخشی. برنامه‌های اشتغال عمومی فرصت‌های شغلی، امنیت درآمد و گسترش حمایت اجتماعی را در بسیاری از کشورها ارائه می‌دهند. (سازمان بین‌المللی کل، ۲۰۱۸، ۱۹)

تعهد دیگری که دولت در زمینه تأمین نیازهای حقوق اقتصادی و اجتماعی آحاد جامعه دارد، برآورده کردن نیازهای آنان از طریق ایجاد زیرساخت‌های توسعه و زیربنایی است. این هدف تحت عنوان «حاکمیت به عنوان مسؤلیت» شناخته می‌شود، زیرا دلیل مشروعیت و کارآمدی دولت یا نظام سیاسی، کیفیت ارائه خدمات و تأمین نفع عمومی است. (واعظی، ۱۴۰۲، ۲۲۵۸) به نظر می‌رسد این تعهد با استفاده از قراردادهای BOT، قابلیت عملیاتی شدن دارد. به طوری که سرمایه‌گذاری در پروژه‌های زیربنایی از لوازمات رشد و توسعه اقتصادی در کشورها محسوب می‌شود. در اقتصادهای در حال رشد، اغلب وجود پروژه‌های زیربنایی، باعث می‌شود تا دولت‌ها بتوانند موانع موجود در زمینه توسعه تجارت، تنوع در محصولات، مدرنیزه شدن، کاهش فقر و افزایش جمعیت را پشت سر بگذارند. این تسهیلات عواید قابل توجهی برای اقتصاد هر کشور به دنبال دارد. (داویدیان و

دوران معاصر است که در اسناد جهانی از جمله اعلامیه جهانی حقوق بشر و همچنین تأسیس سازمان بین‌المللی کار سازوکارهای تضمین آن بحث شده است که حتی اعلامیه حقوق اقتصادی-اجتماعی نیز پشتوانه آن محسوب می‌شود. (طاهری، ۱۳۹۲، ۱۴) در مقاله نامه ۱۴۲ از اسناد سازمان بین‌المللی کار نیز بحث حمایت فنی و مهارت‌آموزی برای افراد جویای کار مورد تأکید واقع شده که نشانگر اهمیت این رویه در حق بر اشتغال و یا استفاده از قراردادهای BOT برای حمایت از آن است.

در قراردادهای BOT، اصل حمایت از مشارکت کنندگان داخلی و حمایت از صنایع داخلی کشور میزبان بسیار مهم است که براساس آن، شرکتی در اولویت قرار می‌گیرد که از نیروها و خدمات کشور میزبان تا حد قابل توجهی استفاده کند. (منفرد، ۱۴۰۱، ۷۷) بنابراین قراردادهای BOT بسترسازی مناسبی برای رشد و توسعه اقتصادی، ایجاد اشتغال، انتقال تکنولوژی و همچنین جذب سرمایه‌گذاری خارجی ایجاد می‌کند. به‌عنوان بخشی از یک سیاست وسیع‌تر اشتغال و حمایت اجتماعی، برنامه‌های اشتغال عمومی می‌توانند مکمل ایجاد اشتغال توسط بخش خصوصی باشند و ابزاری سیاستی را فراهم کنند که از طریق آن بتوان با مشکلات بیکاری و اشتغال ناقص در اقتصادهای در حال توسعه مقابله کرد. تجربه کاری و مهارت‌هایی که از طریق برنامه‌های اشتغال عمومی (PEPs) به دست می‌آید، می‌تواند قابلیت اشتغال افراد را بهبود بخشد، در حالی که درآمد حاصل از آن می‌تواند مصرف کالاها و خدمات را افزایش دهد که به نوبه

همکاران، ۱۳۹۵، ۶) بنابراین استفاده از ظرفیت قراردادهای BOT، نقش مهمی در توسعه اقتصادی و اجتماعی داشته و مسؤلیت مهمی برای دولت ایجاد می‌کند تا با استفاده از این ظرفیت‌ها بتوانند زمینه را برای توسعه پروژه‌های زیربنایی به کار بگیرند.

۵-۳-۳. تعهد دولت به حمایت از بخش خصوصی

براساس بند اول از ماده دوم میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، دولت‌های عضو تعهد دارند تا اقداماتی در راستای حقوق بشر انجام دهند. به موجب این اقدامات، دولت‌ها باید از ابزارها و وسایل مقتضی در راستای عملی کردن تعهدات خود استفاده کنند. (میرموسوی، ۱۴۰۰، ۳۶) این رویه در قوانین داخلی ایران از نظر حقوقی به نحوی است که دولت ملزم می‌شود تا تعهداتی را برای بخش خصوصی فراهم آورد و حتی کارفرمای دولتی متعهد می‌شود که محصول پروژه را در مدت بهره‌برداری از شرکت خریداری نماید. (شیروی، ۱۳۸۴، ۲۰۸) بنابراین نوعی تعهد از سوی دولت وجود دارد که بتواند از قراردادهای موجود بهره‌بردار و منافع را برای شهروندان نیز فراهم آورد. به همین منظور قراردادهای BOT در راستای محقق کردن حقوق اقتصادی و اجتماعی شهروندان به عنوان ابعاد مهم حقوق بشر، نقش مهمی دارند، زیرا در این فرایند، دولت با هدایت سرمایه‌های بخش خصوصی به سمت طرح‌های زیربنایی و اقتصادی، جذب سرمایه‌گذاری خارجی، انتقال دانش و فناوری به کشور، استفاده از مدیریت کارآمد در راستای اداره و بهره‌برداری از طرح‌های زیربنایی و اقتصادی، نقش

مهمی بر عهده دارد. (منفرد، ۱۴۰۱، ۷۵) از منظر تعدد دولت نیز باید گفت که دولت نیز با حمایت از قراردادهای BOT، از فرصت سرمایه‌گذاران خارجی برای حل مشکل تأمین منابع مالی و اقتصادی بهره می‌برد. از جمله نتایج این تعهد و حمایت، ورود ارز به کشور است که به‌طور مثال درباره ایران باعث تبدیل ارز به ریال شده که در نهایت ارزش و اعتبار پول ملی افزایش یافته و تورم نیز کاهش می‌یابد. به علاوه اینکه حضور و مشارکت سرمایه‌گذاران خارجی در کشور باعث امنیت اقتصادی بیشتری شده و باعث اعتبار بخشی به کشور می‌شود تا به رتبه‌های اقتصادی بالاتر دست یابد. (والی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۶، ۲۰) نتایج چنین تعهدی از سوی دولت، نقش مهمی در بهبود وضعیت اقتصادی در حالت عمومی آن خواهد شد که عواید آن نیز نصیب مردم می‌شود. ضمن اینکه با بهبود وضعیت اقتصادی، وضعیت معیشت مردم نیز سامان خواهد یافت و از نظر کمی و کیفی، فرصت مناسب‌تری جهت گذران روزمره خود برخوردار شد.

۵-۳-۴. قراردادهای B.O.T و توسعه

تکنولوژیکی

در زمانه‌ی کنونی، پیوند میان فناوری و توسعه امری انکارناپذیر است و کشورهایی در مسیر توسعه قدم بر می‌دارند که بتوانند در عرصه فناوری، پیشرفت‌های چشمگیری داشته باشند. بدین ترتیب، شرط ضروری برای انتقال فناوری، دستیابی به فناوری‌های جدید است که توسعه پایدار نیز در آن امکانپذیر شود. (منتظری‌مقدم، ۱۳۹۸، ۱۸۹) با استفاده از قراردادهای BOT، امکان استفاده از دانش و تکنولوژی خارجی جهت توسعه اقتصادی

یک مسؤولیت برای دولت است که بر مبنای آن، دولت باید تلاش نماید تا زمینه را برای فعالیتهای گسترده صنعتی در بخش‌های تعاونی و خصوصی فراهم نماید. بخش خصوصی در این زمینه و با بهره‌گیری از قراردادهای BOT فعال خواهد شد و فعالیتهای فردی و جمعی (شرکت‌ها) در امور مختلف صنعتی، کشاورزی، تجارت، خدمات و دامداری و یا عمرانی توسعه پیدا می‌کند که مرتبط با اصل مالکیت خصوصی است. (مدنی، ۱۳۸۹، ۱۳۲) بنابراین انجام مسؤولیت دولت با استفاده از قرارداد BOT عمل به مسؤولیتی حقوق بشری است که در راستای منافع جامعه و شهروندان خواهد بود. این خصیصه در قراردادهای BOT دیده می‌شود که می‌توانند با اتکا به سرمایه‌گذاری خارجی و بهره‌گیری از دانش سایر کشورها، حقوق اقتصادی و اجتماعی شهروندان را مورد توجه قرار داده و برآورده نمایند. در این زمینه حمایت‌های عمومی دولت، در ارتباط با تعهد سیاسی و حمایت مستمر آنان برای اجرای برنامه‌های مشارکت عمومی-خصوصی نمایان می‌شود. به طور مشخص، قیمت‌گذاری و ایجاد انگیزه سود برای فعالان بخش خصوصی، در نظر داشتن راهبردهایی برای کاهش فقر، توانمندسازی و جبران، انتشار اطلاعات و مشارکت جامعه قابل ذکر است. (کاشانی و همکاران، ۱۳۹۹، ۱۸۲) تعهدات یاد شده با استفاده دریافت تکنولوژی خارجی و بسترسازی برای توسعه اقتصادی و اجتماعی، ممکن خواهد شد که نتیجه آن منفعت عمومی برای شهروندان خواهد بود.

در کشور میزبان فراهم می‌شود که البته با اتمام دوره مناقصه و قرارداد، عواید ناشی از وجود تکنولوژی نیز در کشور میزبان باقی خواهد ماند. در این زمینه نیز تعهد دولت به ایجاد سازوکاری برای ایجاد مشارکت عمومی-خصوصی، ایجاد یک شرایط مناسب، فراهم آوردن چارچوب‌های اجرایی و ظرفیت‌سازی برای بخش عمومی خواهد بود. (داگلاس، ۲۰۱۴، ۲۱۲) بدین ترتیب بسترهای یاد شده و انجام تعهدات از سوی دولت، باعث می‌شود تا دانش و منابع شرکت‌های خصوصی سرمایه‌گذار، وارد چرخه اقتصاد جامعه شوند و به تحقق حقوق اقتصادی و اجتماعی عموم مردم کمک نمایند. بنابراین اعطای امتیاز از سوی دولت به بخش خصوصی در قالب سازوکارهای قراردادی و از ارکان آن محسوب می‌شود. (طباطبایی مؤتمنی، ۱۳۸۴، ۷) در این صورت، بهره‌گیری از عقد BOT در راستای استفاده از دانش و تکنولوژی سرمایه‌گذار خارجی در جامعه، نقش مهمی در برآورده کردن حقوق تکنولوژیکی و اقتصادی جامعه و شرکت‌های نیازمند به تکنولوژی خواهد داشت که خود بخشی از حقوق بشر در دوران معاصر است.

علاوه بر این، امروزه دولت‌ها برای محقق ساختن حقوق بشر از جمله حقوق اقتصادی و اجتماعی، نیازمند دانش و تکنولوژی از سایر کشورها هستند تا بتوانند به نیازها و مطالبات در حال تغییر آحاد مردم پاسخ دهند. به این دلیل که برای محقق ساختن حقوق یاد شده، محدودیت منابع داخلی و نیاز داشتن به ارز خارجی برای اجرای پروژه‌های اقتصادی، نیاز به سرمایه‌گذاری خارجی را در اولویت قرار می‌دهد. (شیروی، ۱۳۸۴، ۴۴) رویه اخیر

۶. نتیجه

اقتصادی و اجتماعی بر حق دسترسی عادلانه و غیرتبعیض‌آمیز به خدمات عمومی تأکید دارد. کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی سازمان ملل متحد نیز بر این نکته تأکید کرده است که حتی در صورت واگذاری ارائه خدمات عمومی به بخش خصوصی، دولت‌ها مسئولیت نهایی در قبال تأمین و تضمین حقوق اقتصادی و اجتماعی شهروندان را بر عهده دارند. این به این معنی است که دولت‌ها باید از طریق نظارت مؤثر و ضمانت‌های قانونی، اطمینان حاصل کنند که قراردادهای BOT منجر به کاهش کیفیت یا افزایش ناعادلانه هزینه‌های خدمات عمومی نمی‌شود و حقوق شهروندان به‌ویژه در حوزه‌های اساسی همچون آب، بهداشت و حمل‌ونقل همچنان محفوظ می‌ماند.

ارائه خدمات عمومی به عنوان حقوق اقتصادی و اجتماعی شهروندان، استفاده از ظرفیت بخش خصوصی و به کارگیری نیروی انسانی کشور میزبان از جمله نتایج استفاده از قرارداد یاد شده است که بخشی از تعهد دولت برای حمایت از حقوق بشر اقتصادی و اجتماعی است. یکی دیگر از ابعاد مهم تأثیر قراردادهای BOT بر حقوق بشر، بحث ایجاد اشتغال است. این قراردادها معمولاً در پروژه‌های بزرگ زیربنایی استفاده می‌شوند که در نتیجه اجرای آن‌ها، فرصت‌های شغلی جدیدی در کشور میزبان به وجود می‌آید. از منظر حقوق اقتصادی، اشتغال به عنوان یک حق اساسی برای انسان‌ها شناخته می‌شود و کشورهای در حال توسعه باید از هر فرصتی برای کاهش بیکاری و افزایش کیفیت اشتغال بهره‌برداری کنند. قراردادهای BOT می‌توانند به دلیل ایجاد پروژه‌های عظیم و نیاز به

قراردادهای BOT نقش مهمی در توسعه و حمایت از حقوق بشر اقتصادی و اجتماعی دارد و به دلیل نقش دولت در انعقاد قرارداد با بخش خصوصی و شرکت‌ها و سپس تحویل پروژه یا فعالیت اقتصادی و عمرانی، نقش مهمی در حمایت یا عدم حمایت از آن و یا بهره‌مندی از مزایای آن در عرصه اقتصادی و اجتماعی دارد. یکی از جنبه‌های حیاتی تأثیر قراردادهای BOT بر حقوق بشر اقتصادی و اجتماعی، تأثیر آن‌ها بر دسترسی به خدمات عمومی است. قراردادهای BOT معمولاً در زمینه‌هایی استفاده می‌شوند که تأمین خدمات عمومی برای مردم حیاتی است. این خدمات شامل مواردی مانند آب و فاضلاب، برق، حمل‌ونقل عمومی، بهداشت، آموزش و دیگر نیازهای اساسی زندگی هستند. در حالی که این قراردادها می‌توانند به توسعه سریع‌تر زیرساخت‌ها کمک کنند، از سوی دیگر، ممکن است به دلیل ساختار مالی قرارداد و نیاز بخش خصوصی به بازگشت سرمایه، هزینه‌های خدمات عمومی افزایش یابد. در بسیاری از قراردادهای BOT، هزینه‌های پروژه‌ها از طریق دریافت هزینه‌های مستقیم از مصرف‌کنندگان تأمین می‌شود. این امر می‌تواند منجر به افزایش تعرفه‌ها و هزینه‌های خدمات عمومی شود، به ویژه در کشورهای در حال توسعه که بخش زیادی از جمعیت آن‌ها با مشکلات اقتصادی مواجه هستند. این افزایش هزینه‌ها می‌تواند به محرومیت افشار آسیب‌پذیر از دسترسی به این خدمات ضروری منجر شود و به طور غیرمستقیم، حقوق اقتصادی و اجتماعی این افراد را نقض کند. مفهوم حقوق بشر

و اجتماعی مردم آسیب ببیند. به همین دلیل، دولت‌ها باید در تنظیم و اجرای قراردادهای BOT به دقت نظارت کرده و تضمین‌هایی برای حفظ حقوق بشر و عدالت اجتماعی در این قراردادها بگنجانند.

۷. سهم نویسندگان

نگارش مقاله به صورت مشترک توسط نویسندگان انجام شده که در نهایت توسط نویسنده مسؤول اصلاح نهایی آن صورت گرفته است.

۸. تضاد منافع

در مقاله حاضر تضاد منافی وجود ندارد.

نیروی کار، فرصت‌های شغلی زیادی برای مردم بومی ایجاد کنند. این فرصت‌ها می‌تواند به کاهش بیکاری و بهبود وضعیت معیشتی اقشار مختلف جامعه کمک کند و در نتیجه حقوق اقتصادی شهروندان را تأمین کند. همچنین، از آنجایی که پروژه‌های BOT اغلب شامل انتقال تکنولوژی و آموزش‌های فنی هستند، می‌توانند به بهبود مهارت‌های نیروی کار بومی نیز کمک کنند. علاوه بر این، قراردادهای BOT می‌توانند فرصت‌هایی برای انتقال تکنولوژی به کشورهای میزبان فراهم کنند. یکی از چالش‌های بزرگ کشورهای در حال توسعه، کمبود تکنولوژی و دانش فنی است که به موانعی برای رشد و توسعه پایدار تبدیل می‌شود. با استفاده از قراردادهای BOT، کشورها می‌توانند از دانش و فناوری‌های پیشرفته شرکت‌های خارجی بهره‌برداری کنند و به توسعه زیرساخت‌های خود سرعت بخشند. این انتقال تکنولوژی به طور بالقوه می‌تواند به بهبود تولیدات داخلی، ارتقاء صنعت و ایجاد فرصت‌های شغلی بیشتر منجر شود. در این زمینه، تعهد دولت به ایجاد سازوکارهایی برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی و به‌کارگیری تکنولوژی‌های نوین بسیار مهم است. دولت‌ها باید از ظرفیت‌های موجود برای انتقال دانش و فن‌آوری استفاده کنند و در عین حال مطمئن شوند که این انتقال به نفع اقتصاد و حقوق بشر شهروندان خواهد بود. با این حال، اگر قراردادهای BOT بدون نظارت و کنترل کافی اجرا شوند، می‌توانند به تقویت منافع اقتصادی خصوصی در مقایسه با منافع عمومی منجر شوند. این خطر وجود دارد که بخش خصوصی به دلیل انگیزه‌های سودآور خود، منافع عمومی را نادیده بگیرد و در نتیجه حقوق اقتصادی

منابع

پژوهش‌های حقوقی، دوره چهارم، شماره هفتم، ۱۳۸۴.

منابع فارسی

- طوسی، ابو جعفر محمد بن حسن، النهایه، تهران، انتشارات دارالفکر، ۱۴۰۰.

- کاتوزیان، ناصر، قواعد عمومی قراردادها، تهران، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۹۳.

- کاشانی، جواد؛ عامری، فیصل؛ کاظمی نجف‌آبادی، عباس؛ احمدی‌ندوشن، علیرضا، «بررسی نقش حاکمیت در موفقیت قراردادهای مشارکت عمومی - خصوصی با تأکید بر مؤلفه نظارت در شرکت ملی گاز ایران»، فصلنامه حقوق اداری، سال هفتم، شماره بیست‌ودوم، ۱۳۹۹.

- مدنی، سید جلال‌الدین، حقوق اساسی و نهادهای سیاسی جمهوری اسلامی ایران، مصحح: اشرف‌السادات کاشانی، تهران، انتشارات پایدار، ۱۳۸۹.

- منتظری‌مقدم، رضا؛ کوچ‌نژاد، رضا؛ رامین‌نیا، مژگان، «ابعاد حقوقی انتقال فناوری هسته‌ای برای مقاصد صلح‌آمیز در حقوق بین‌الملل»، فصلنامه راهبرد اجتماعی-فرهنگی، سال هشتم، شماره سی-دوم، ۱۳۹۸.

- منفرد، مجید، «بررسی قراردادهای بین‌المللی بی. او. تی از منظر حقوقی»، مجله دانش حقوق مالیه، سال ششم، شماره بیست‌ویکم، ۱۴۰۱.

- میرموسوی، سیدعلی، «تعهد و مسؤولیت دولت در برابر حقوق بشر»، دو فصلنامه حقوق بشر، سال شانزدهم، شماره اول، ۱۴۰۰.

- داودی‌ان، حیدر؛ اکبری‌لر، حسین؛ الوند، رمضانعلی؛ سیدکلبادی، سید مهدی، «ارزیابی عملکرد قراردادهای BOT در ساخت و توسعه سازه‌های زیربنایی»، همایش بین‌المللی دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۹۵.

- زمانی، سید قاسم، رحمان‌نسب امیری، نسیم، «ضرورت طرح مسؤولیت کیفری شرکت‌ها در قبال نقض حقوق بشر در نظام‌های حقوقی داخلی»، مجله پژوهش‌های حقوقی جزا و جرم‌شناسی، دوره نهم، شماره هفدهم، ۱۴۰۰.

- شاکری، بلال؛ ناصری مقدم، حسین، «بررسی فقهی قراردادهای بی.او.تی (BOT)»، فصلنامه فقه، سال بیست‌وپنجم، شماره سوم، ۱۳۹۷.

- شایگان‌فر، امیر؛ زارع، علی، «مروری بر جایگاه قرارداد BOT در نظام حقوقی ایران»، فصلنامه مطالعات بین‌المللی، سال دوازدهم، شماره دوم، ۱۳۹۴.

- شیروی، عبدالحسین، «قراردادهای ساخت، بهره‌برداری و واگذاری (BOT)»، فصلنامه نامه مفید، شماره بیست‌وششم، ۱۳۸۴.

- طاهری، آزاده‌السادات، «حق اشتغال به مثابه حق بشری»، ماهنامه اجتماعی، اقتصادی، علمی و فرهنگی کار و جامعه، شماره صدوشصت‌ودوم، ۱۳۹۲.

- طباطبایی مؤتمنی، منوچهر، «مفهوم ابداع قواعد حاکم بر قراردادهای عمومی»، مؤسسه مطالعات و

- International Labour Organization. Investment programme: Creating jobs through public investment. International Labour Organization, 2018.
- Kumaraswamy, M. M. and David, A. M.; ASCE journal of construction engineering and management, 45 (3), 2002.
- Maskin, E. and Jean, T. Review of Economic Studies, 66(1), 1999.
- Mubin, S., & Ghaffar, A. BOT contracts: Applicability in Pakistan for infrastructure development. Pakistani Journal of Engineering and Applied Sciences, 3, 2008.
- Ott, A. F. and Keith, H. Privatisation and Economic Efficiency, Edward Elgar Publishing Ltd, Hants, England, 1991.
- World Bank. Infrastructure Development in East Asia and the Pacific, World Bank, Washington DC, 1995.
- World Bank. Public-Private Partnerships Reference Guide. Washington, DC, 2014.
- World Bank. Private Participation in Infrastructure (PPI) Report. Washington, DC, 2017.
- Yescombe, E. R. Public-Private Partnerships in Subnational Governments. Butterworth-Heinemann, 2018.

- واعظی، سید مجتبی، «نظریه نفع عمومی و جایگاه آن در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران: از نظریه دولت تا نظریه حقوق عمومی»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، دوره پنجاهوسوم، شماره چهارم، ۱۴۰۲.

- والی‌زاده، سودابه؛ والی‌زاده، داریوش؛ پروری، علی، «بررسی حقوقی قراردادهای BOT و EPC در پروژه‌های راه‌سازی»، فصلنامه مهندسی و مدیریت ساخت، سال دوم، شماره سوم، ۱۳۹۶.

منابع لاتین

- African Commission on Human and Peoples' Rights, "Zimbabwe Human Rights NGO Forum/Zimbabwe", (Comm. 245/2002, Report of 11-25 May 2006).
- CESCR, Committee on Economic, Social and Cultural Rights (2000). General Comment No. 14: The Right to the Highest Attainable Standard of Health. UN Doc. E/C.12/2000/11, 50.
- CESCR, Committee on Economic, Social and Cultural Rights (2002). General Comment No. 15: The Right to Water. UN Doc. E/C.12/2002/12.
- Douglas, fried. "The US Government Moves to Encourage More P3s", Project Finance NewsWire, Washington, 2014.
- Hall, D. Why Public-Private Partnerships Don't Work. Public Services International Research Unit, University of Greenwich, 2015.
- ICESCR. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. United Nations, art: 2, 1966.